

ARCHIWUM BADAŃ NAD ŻYCIEM CODZIENNYM*

Archiwum Badań nad Życiem Codziennym (ABŻC) powołano do życia w 2014 roku w Instytucie Socjologii UAM w Poznaniu, dzięki wsparciu ze strony Ministerstwa Nauki i Szkolnictwa Wyższego, które w ramach Narodowego Programu Rozwoju Humanistyki przyznało grant na lata 2014–2019. Obecnie trwają starania o uzyskanie kolejnego grantu na rozwijanie naszego przedsięwzięcia.

Punktem wyjścia do stworzenia ABŻC były trzy spostrzeżenia. Po pierwsze, iż mamy dziś do czynienia z ogromną liczbą badań poświęconych codzienności, przede wszystkim socjologicznych, antropologicznych oraz historycznych (ale też w geografii społecznej, medioznawstwie i studiach nad miastem czy przestrzenią). Tradycja tych badań sięga przedwojnia, a jednocześnie bardzo wiele z nich popada w *z a p o m n i e n i e*, mimo że są to przedsięwzięcia niezwykle wartościowe. Konsekwencją tego zapomnienia stanowi nie tylko rozpraszenie się materiałów pochodzących z tych badań, ich niszczenie, pozbywanie się ich jako bezwartościowych albo takich, które się zdezaktualizowały, a przez to utraciły swoje znaczenie. Dużo ważniejsze jest to, iż zapomnianie skutkuje również krótką pamięcią badaczy, czego rezultatem jest wielokrotnie wyważanie już otwartych drzwi; redundancja projektów badawczych — a więc realizowanie przedsięwzięć już zrealizowanych, projektów dotyczących zagadnień, które już

* www.archiwum.edu.pl.

zostały zbadane i to identycznie co do sposobu analizy; niewykorzystywanie potencjału tego, co zostało już zrobione, a więc też niezdolność do kumulowania wiedzy, przechodzenia od projektów badawczych do konstruowania teorii. Trudno nie odnieść wrażenia, że w przypadku badań nad codziennością wciąż tkwimy na poziomie zbierackim, brakuje zaś ruchu w kierunku teoretyzowania, bo to wymaga ciągłości pewnych tradycji analitycznych.

Drugie spostrzeżenie dotyczyło tego, że pole nauki, również w badaniach codzienności, jest polem zwycięzców, rynkiem, na którym biorą oni wszystko, również pamięć o historii tego pola. Oznacza to, iż wiele cennych i interesujących przedsięwzięć badawczych popadło w zapomnienie nie dlatego, że były pozbawione wartości, ale dlatego że ich autorzy nie byli wystarczająco widzialni, nie znaleźli się w panteonie uznanych, albo dlatego że przestali być naukowcami i zakończyli swoje relacje z uczelnią po napisaniu pracy magisterskiej. Skutkiem tego jest bardzo wąska perspektywa widzenia przeszłości badań nad codziennością, sprawdza się ona do pamiętania zaledwie kilku nazwisk i projektów, i to mimo że tradycja takich badań w Polsce jest niezwykle bogata i złożona.

Trzecie spostrzeżenie mające założycielski charakter dla Archiwum dotyczyło syndromu braku zakończeń. Logika pola nauki wymusza na nas realizację nowych przedsięwzięć badawczych, a praca w logice projektowej sprawia, iż następuje to pod silną presją terminowości. W rezultacie nigdy w pełni nie wykorzystujemy pozyskanych informacji, ponieważ nie pozwala na to krótki czas realizacji grantów. Co więcej, nadal dosyć podejrzliwie traktuje się analizy oparte na danych zastanych, pochodzących z przedsięwzięć badawczych realizowanych w przeszłości i przez kogoś innego. Badania wciąż stereotypowo kojarzą się nam z pracą w terenie, podczas gdy niezwykle wiele informacji, które staramy się w nim pozyskać, zostało już zebranych. Paradoks polega na tym, że w ostatnich latach znacznie poszerzyliśmy pojęcie terenu (jest nim w zasadzie każde miejsce urzeczywistniania praktyk społecznych), ale już nie samych badań. Bardzo rzadko polegają one na pracy z informacjami już kiedyś pozyskanymi, a nawet jeżeli do tego dochodzi, to analiza tego rodzaju jest traktowana jako stereotypowo rozumiany *desk research*, uznawany dodatkowo za przygotawczą fazę badań właściwych.

Nasze Archiwum wzięło się z tych trzech spostrzeżeń, a jego podstawowym celem uczyniliśmy identyfikację, opracowywanie oraz chronienie materiałów związanych z badaniem życia codziennego w Polsce w okresie powojennym. Interesujące nas materiały to gotowe opracowania, takie jak: książki i artykuły naukowe, prace na stopień (prace magisterskie, doktor-

skie, rozprawy habilitacyjne), ale przede wszystkim dokumenty pochodzące z badań codzienności w Polsce od przedwojnia do współczesności. Zależy nam zwłaszcza na wyszukiwaniu materiałów biograficznych (listów, pamiętników, wypracowań), transkrypcji wywiadów, notatek z obserwacji, wstępnych raportów powstających na potrzeby przedsięwzięć badawczych realizowanych w przeszłości.

Punktem wyjścia do tworzenia Archiwum było ponad 30 wywiadów przeprowadzonych z wybitnymi przedstawicielami polskiej humanistyki. Celem tych rozmów było, z jednej strony, ustalenie, gdzie mogą znajdować się cenne materiały badawcze dotyczące codzienności, z drugiej zaś — rekonstruowanie tradycji analiz tej sfery życia społecznego w naszym kraju. Przeprowadziliśmy je między innymi z Jerzym Szackim, Elżbietą Tarkowską, Jerzym Kochanowskim, Mirosławą Marody, Jackiem Kurczewskim, Wielisławą Warzywodą-Kruszyńską, Piotrem Sztompką, Bronisławem Gołębiowskim, Ludwikiem Stommą. Najważniejsze ustalenia płynące z analizy tych rozmów stały się podstawą przygotowanego przez nas ebooka. Publikacja pod tytułem *Rozwój badań nad codziennością w Polsce*, pod redakcją Marty Zawodnej-Stephan i Bogumiły Matei-Jaworskiej, ukaże się na przełomie 2019 roku.

Wywiady te były istotne również dlatego, że pozwoliły nam uświadomić sobie, jak bardzo kłopotliwe jest zakreślenie zakresu interesującego nas materiału. Problematyczne okazywały się zwłaszcza wszelkie próby zdefiniowania codzienności. Dlatego też, zamiast przyjmować jakąkolwiek jej definicję, ustaliliśmy, iż będą nas interesować materiały dotyczące jednego z dziesięciu obszarów składających się na tę sferę. Były to:

nieformalne czynności pozadomowe (nieformalne relacje w organizacjach/ w przestrzeniach publicznych/półpublicznych, folklor w biurze, brygadzie, klubokawiarniach, kultura pracownicza, szatnia itd.);

praktyki medialne;

formy zażyłości (relacje rodzinne, relacje sąsiedzkie, przyjacielskie, towarzyskie, intymne, seksualne);

praktyki cielesne (ubieranie się, czynności higieniczne, uprawianie sportu i rekreacja, zdrowie, dbanie o siebie);

mobilność (dojazdy, podróże, migracja w kontekście codziennych praktyk adaptacyjnych);

tworzenie/reprodukcja domu (gotowanie, sprząatanie, jedzenie, relacje ze zwierzętami udomowionymi, komfort, urządzenie);

drobna wytwórczość (prosumpcja, produkcja tekstualna, majsterkowanie, hodowla, hand-made, porządkowanie);

używanie/zażywanie/spożywanie/nadużywanie (jedzenie i picie, spożycie, narkotyki, alkohol, tytoń, prostytutka, hazard, nicnierobienie, nuda, wandalizm);

szeroko rozumiane praktyki religijne i quasi-religijne (modlitwa, zabobony, wróżki);

metadziiedziny, metastowa, w tym te poza praktykami i teoretyczne (style życia, wartości, czas wolny, rutyna, nawyki, przyzwyczajenia, zwyczaj, obyczaj, moda, relacje, więzi, codzienność, życie codzienne).

Uzgodniliśmy ponadto, iż będziemy gromadzić tylko te materiały, które pochodzą z badań jakościowych prowadzonych w Polsce od przedwojnia do współczesności, a w przypadku prac na stopień (magisterskich i doktorskich) przyjęliśmy dodatkowe kryterium — wysoka ocena recenzentów.

Ważnym etapem prac nad Archiwum jest też tworzenie indeksu prac szczególnie istotnych dla rozwoju w Polsce badań nad codziennością. Znajduje się on w osobnej kolekcji, nazwanej przez nas *Kanon*, do której zostały włączone prace Bystronia, Sulimy, Mencwela, Stommy, Kaltenberg-Kwiatkowskiej, Tarkowskiej, Sicińskiego i wielu innych badaczy.

Materiały, które mają stać się częścią Archiwum, wyszukujemy w instytucjach naukowych działających w całej Polsce, ale również w miejscach mniej oczywistych, takich jak archiwa prywatne czy te należące do podmiotów komercyjnych (tak stało się ze zbiorami pamiętników przekazanymi nam przez wydawcę tygodnika „Polityka”). Kwerendy materiałów związanych z badaniami codzienności przeprowadzono w następujących instytucjach: Archiwum Prac Dyplomowych UAM, Instytut Socjologii UAM, Instytut Socjologii UW, Instytut Stosowanych Nauk Społecznych UW, Instytut Etnologii i Antropologii Kulturowej UAM, Instytut Etnologii i Antropologii Kulturowej UW, Instytut Etnologii Uniwersytetu Łódzkiego, Instytut Historyczny UW.

Warto zwrócić uwagę, że każdy odnaleziony przez nas zbiór archiwalny jest bardzo starannie opracowywany. Wszystkie dokumenty po zeskanowaniu i obróbce graficznej są opisywane za pomocą ponad 70 metadanych, anonimizowane. Określane jest ich autorstwo, aby poszukać osób dysponujących prawami autorskimi w celu podpisania z nimi umowy licencyjnej na bezpłatne udostępnienie dokumentu na naszej stronie internetowej. Dopiero po pomyślnym przejściu tego długiego procesu materiały zostają zaprezentowane w Archiwum. Jeśli nie udało się pozyskać praw do publikacji, to w bazie umieszczany jest tylko sporządzony przez nas opis, a osoba, która zechciałaby skorzystać z takiego dokumentu, musi podpisać z nami specjalną umowę. Pozostałe materiały dostępne są bezpłatnie dla każdego, kto odwiedzi stronę internetową Archiwum.

W trakcie dotychczasowych działań udało się zidentyfikować ponad 2000 prac i materiałów badawczych dotyczących badań nad codziennością w Polsce. Materiał obejmuje sto kilkadziesiąt tysięcy stron, z czego opracowano dotychczas ok. 1000 prac, a ok. 800 z nich udostępniono na stronie internetowej projektu. Wśród tego, co można już na niej znaleźć, są cenne zbiory, takie jak „Pamiętniki mieszkańców Ziemi Zachodnich” (1977), „Życiorysy bezrobotnych” (1938) czy transkrypcje wywiadów z autorami nagradzanych w ostatnich latach prac doktorskich, przede wszystkim zaś — wiele nieznanych, a bardzo wartościowych opracowań, w tym prac dyplomowych, które bez Archiwum nigdy nie ujrzałyby światła dziennego.

Nie mniej istotnym celem przyświecającym powołaniu do życia Archiwum jest udostępnianie pierwotnych materiałów stworzonych przez zespoły badawcze działające w przeszłości, tak aby możliwe było ich powtórne wykorzystanie we współcześnie realizowanych analizach, porównywanie informacji sprzed lat z tymi, które pozyskujemy współcześnie. W naszym zamiarze Archiwum ma służyć nie tylko akademikom i profesjonalnym badaczom, ale też wszystkim osobom zainteresowanym tym, co codzienne, a więc: przemianami obyczajów i wzorów konsumpcji, sposobów zamieszkiwania i relacji ludzkich z przedmiotami; automobilnością i tym, jak spędzamy czas wolny; formami drobnej wytwórczości i kreatywności zwykłych jednostek; relacjami intymnymi i tym, jak realizuje się nasza seksualność; tym, co robimy wyjeżdżając na wakacje i nieformalnymi formami zażyłości tworzącymi się w miejscach pracy. Dlatego też wszystkie odnalezione przez nas materiały są udostępniane na stronie internetowej projektu (www.archiwum.edu.pl).

Oprócz realizacji tego podstawowego celu zespół Archiwum prowadzi również prace badawcze nad zgromadzonymi materiałami, przede wszystkim po to, by dokonywać rekonstrukcji tradycji analiz codzienności w Polsce, by identyfikować najważniejsze szkoły wyrosłe wokół tego typu badań, porządkować koncepcje teoretyczne, które one zrodziły. Wspomniałem już o książce *Rozwój badań nad codziennością w Polsce*, stanowiącej próbę rekonstrukcji tego rodzaju badań. Poza nią w ramach projektu zrealizowano jakościowe badania nad gościnnością w trzech małych miastach województwa lubuskiego, reaktywujące tradycję badań pamiętnikarskich w Polsce. Dzięki nim pozyskano 24 pamiętnikarskie prace konkursowe oraz wykonano 60 indywidualnych wywiadów pogłębionych wraz z obserwacją. Wyniki tych badań ukażą się w 2019 roku (w książce zatytułowanej *Gość w domu! Sposoby doświadczania gościnności i ich przemiany*, red. Bogumiła Mateja-Jaworska i Marta Skowrońska, Wydawnictwo Naukowe UAM, Poznań 2019). Dodatkowo prowadzone są też badania nad zgromadzonym w Ar-

chiwum materiałem dotyczącym analiz życia codziennego w Polsce (efekty tych prac zostaną opublikowane w książce: *Życie codzienne w Archiwum*, red. Marta Zawodna-Stephan, Wydawnictwo Naukowe UAM, Poznań 2019).

Zespół Archiwum stara się popularyzować jego zasoby. Sięgamy zarówno po klasyczne formy tego rodzaju działań (takie jak prowadzenie profilu ABŻC na Facebooku czy spotkania oraz seminaria), jak i po mniej typowe w przypadku przedsięwzięć naukowych. Jednym z przykładów może być prezentacja materiałów zgromadzonych w Archiwum w formie wystawy „Życie codzienne w Polsce”, zorganizowanej w listopadzie–grudniu 2018 roku przez Galerię Miejską Arsenał w Poznaniu.

MAREK KRAJEWSKI

Uniwersytet im. Adama Mickiewicza w Poznaniu
krajewski@post.com

THE EVERYDAY LIFE RESEARCH ARCHIVE

Marek Krajewski
(Adam Mickiewicz University, Poznań)

Abstract

This text presents the origin and functioning of the Everyday Life Research Archive [Archiwum Badań nad Życiem Codziennym; www.archiwum.edu.pl]. An initiative originating in Poznań, the archive collects, processes, and makes accessible all types of materials concerning research into daily life in Poland from the prewar period to contemporary times. An important aspect of the undertaking is the stimulation of new research and the preparation of works on the subject of the sociology of everyday life.

Key words / słowa kluczowe

archives in the social sciences / archiwa w naukach społecznych; sociology of everyday life / socjologia codzienności; research on everyday life / badania życia codziennego